

■ به نام خدا

بازخوانی يك سده اسناد بلدی

www.ketab.ir

سرشناسه	: جلالی، عباس، ۱۳۲۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: بازخوانی یک سده اسناد بلد/ عباس جلالی.
مشخصات نشر	: تهران: آوای دانش گستر: سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۴۷۴ ص: مصور، جدول.
شابک	: ۵۰۰۰۰ ریال: 978-600-6976-68-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
موضوع	: شهرداری — ایران — تاریخ — قرن ۱۳ ق.
موضوع	: Municipal government -- Iran -- History -- 19th century
موضوع	: تهران — تاریخ — قرن ۱۳ ق.
موضوع	: Tehran (Iran) -- History -- 19th century
موضوع	: تهران — سرگذشتنامه
موضوع	: Tehran (Iran) -- Biography
شناسه افزوده	: سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور. انتشارات
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ ج۸/۵ JS۷۴۶۲
رده بندی دیویی	: ۳۵۱/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۳۳۹۶۴

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

نام کتاب:	بازخوانی یک سده اسناد بلد
ناشران:	انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور - آوای دانش گستر
زیر نظر:	مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری و روستایی
پدید آور:	عباس جلالی
رایانه نگار و نمونه خوان	حدیثه گرشناسی، زهرا متین و ندا قدم
عکس و نقشه:	محمد طولابی
صفحه‌آرایی:	حامد یعقوبی
نوبت و سال چاپ:	اول، ۱۳۹۶
لیتوگرافی، چاپ و صحافی:	انتشارات آوای دانش گستر (تلفن: ۶۶۴۸۳۰۳۰)
ناظر چاپ:	مجتبی سوری
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
شابک:	۶-۶۸-۶۹۷۶-۶۰۰-۹۷۸
بهاء:	۵۰۰۰ تومان

انتشارات سازمان شهرداری و دهیاری‌های کشور: تهران، بلوار کشاورز، ابتدای خیابان نادری، پلاک ۱۷، مرکز مطالعات برنامه‌ریزی شهری و روستایی

کد پستی: ۱۴۱۶۶۳۳۶۶۱ تلفن: ۶۳۹۰۲۰۵۰ Email: shahrdariha91@yahoo.com

۸	سخن ناشر
۹	پیشگفتار
بخش یکم: یک سده پیشینگی	
۱۴	پیشدرآمد
۱۵	در آغازهای یک سده از تاریخ
۱۹	دارالخلافه‌ی ناصری، خاستگاه بلدیّه
۲۴	حکومت محلی، نوپایی توانمند
۲۹	قصه‌ای دیرین در نامه‌هایی سرگشاده
۳۲	بلدیّه‌ها بر پهنه‌ی جغرافیایی ایران
۳۹	پرسه در متون "استقلال بلدی"
۴۷	بلدیّه‌ی دولتی، تولدی بنا بر
۵۲	فرود قانون از فراز بلدیّه‌ای مردمی به دولتی
۵۸	نامه‌ای یکصد ساله از اکتونیان
۶۲	مشارکت در دوردست برای بلدیّه‌ای نو
بخش دوم: قانون	
۶۸	پیشدرآمد
۶۹	لوحی گرانقدر از سپاشت تاریخ
بخش سوم: گزارش شهردار	
۸۰	پیشدرآمد
۸۱	گزارشی دیرین از شهرداری تهران
بخش چهارم: روشنائی	
۸۸	پیشدرآمد
۸۹	بلدیّه روشن‌آور شهر
۹۷	طلوع روشنائی در شب شهری
۱۰۱	مولدهای برق بلدی آغازگران توسعه‌ی شهری
بخش پنجم: آب و آبرسانی	
۱۱۰	پیشدرآمد
۱۱۱	بلدیّه و آبرسانی به پایتخت
۱۱۶	بلدیّه در رویارویی با کم‌آبی طهران

بخش ششم: نان

۱۲۰	پیشدرآمد
۱۲۱	نان، بُن مایه‌ی آغازین از اقتصاد شهر
۱۲۵	بلدیه نان‌آور شهر
۱۲۸	شهر در چنبره‌ی بحران‌زای نان

بخش هفتم: مسکن

۱۳۴	پیشدرآمد
۱۳۵	مشکلی نه چندان تازه در قابی کهنه

بخش هشتم: بهداشت شهری

۱۴۴	پیشدرآمد
۱۴۵	بلدیه و بهداشت شهری
۱۴۹	بلدیه‌ی طهران پیشگام در "بهداشت همگانی"
۱۵۴	تراز فرو کاسته‌ی زندگی در پیتخت

بخش نهم: اعتیاد

۱۶۰	پیشدرآمد
۱۶۱	بلدیه در مرزهای خط زرد

بخش دهم: بارگری

۱۶۶	پیشدرآمد
۱۶۷	نانوایان و مدرسه‌سازی برای بلدیه

بخش یازدهم: مالیه

۱۷۶	پیشدرآمد
۱۷۷	عواید بلدیه برای توانمندسازی وزارتى نوپا
۱۸۳	تلاش دیرین بلدیه برای درآمدی پایدار

بخش دوازدهم: اقتصاد

۱۸۸	پیشدرآمد
۱۸۹	مشارکتی بزرگ در تولد نهادی اقتصادی
۱۹۵	بازار و بلدیه در چالشی شهری
۲۰۰	روشنگری برای آینده‌ای ناشناخته
۲۰۵	بلدیه، راهگشایی برای بحران اقتصادی

بخش سیزدهم: پایگان

۲۱۲	پیشدرآمد
۲۱۳	بلدیه‌ای میان دو قدرت

بخش چهاردهم: ساخت و ساز

۲۲۰	پیشدرآمد
۲۲۱	بلدیه و بازار مصالح ساختمانی

بخش پانزدهم: گاهبانی

۲۲۸	پیشدرآمد
۲۲۹	بلدیه گاهبان همیشگی شهر

بخش شانزدهم: هویت شهری

۲۳۴	پیشدرآمد
۲۳۷	پیادگان، مات بر نطع شهر
۲۴۲	تهران در آینده‌ی آمار بلدیه
۲۴۶	انگاره‌هایی نهان از سرمایه‌ی اجتماعی در گذشته‌ای نه چندان دور
۲۵۰	بلدیه و هویت شهروندان
۲۵۵	یادمانی از یک سده خاطره‌ی تاریخی شهر
۲۶۵	گام بلند شهرداری در بهبود فرهنگ شهروندان

بخش هفدهم: زمینلرزه

۲۷۴	پیشدرآمد
۲۷۵	بلدیه‌ای کوچک در بحرانی بزرگ
۲۸۴	نخستین شهر جدید، ققنوسی از میان ویرانه‌ها

بخش هژدهم: آتش سوزی

۲۹۲	پیشدرآمد
۲۹۳	بلدیه رو در روی آتش

بخش نوزدهم: خیابان کشی

۳۰۰	پیشدرآمد
۳۰۱	خیابان زایی، ضرورتی ناخواسته برای پایتخت
۳۰۶	بلدیه در میان دو راهکار برای خیابان سازی

بخش بیستم: نوسازی و بهسازی

۳۱۲	پیشدرآمد
۳۱۳	بلدیه با گامهایی بلند در نوسازی
۳۱۷	چالش بلدیه برای نماهای تازه‌ی شهری
۳۲۲	بهسازی و بازسازی شهری در نامه‌ای سرگشاده
۳۲۷	مهندس مشاور، رایزنی نواخته برای بلدیه

بخش بیست و یکم: ترابری

۳۳۴	پیشدرآمد

۳۳۵	ناوگانی از یاد رفته، با نیم سده ترابری در شهر
۳۳۹	صد سالگی ترابری همگانی شهری؛ از درشکه تا اتوبوس
۳۴۵	معابر شهری در رویارویی با یورش خودرو
۳۵۴	زیرگذر، برون رفتی از چنبره‌ی راهبندان شهر
۳۶۱	نهادی دیرپای، برای ترابری همگانی شهری
۳۶۷	سیطره‌ی خزنده‌ی ارابه‌ها بر پیکر شهر

بخش بیست و دوم: آلودگی

۳۷۴	پیشدرآمد
۳۷۵	آلایندگی مایه‌ی حیات، تکرار مدیریت ناکارآمد شهری
۳۸۰	زایش غول آلایندگی بر فراز یک شهر

بخش بیست و سوم: پسماند

۳۸۶	پیشدرآمد
۳۸۷	قانون پسماند، نیازی از سایه‌های دور

بخش بیست و چهارم: محیط زیست شهری

۳۹۲	پیشدرآمد
۳۹۳	بلدیه آغازگر نوزایی طهران
۳۹۸	تکاپوی بلدیه در مدیریت زیستبوم شهر
۴۰۴	سندی هشدارگونه برای همه‌ی زمینیان

بخش بیست و پنجم: گردشگری و جهانگردی

۴۱۰	پیشدرآمد
۴۱۱	فرود گردشگران ناخوانده بر پهنه‌ی بکر سیاحت
۴۱۶	پرواز مرغ عشق بر فراز باغستان هنر
۴۲۰	منابع
۴۲۵	نمایه

سخن ناشر

انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور همواره در پی چاپ و نشر آثاری است که تاریخ نانوشته‌ی شهر و شهروندان این مرز و بوم را در جورچین گسترده‌ای از نهفته‌ها، نویسا سازد. بخشی از این گستره در جای جای نشریات سازمان، بویژه ماهنامه‌ی شهرداری‌ها از سال ۱۳۷۸ تاکنون نگاشته و ثبت شده است. آنچه در این ماهنامه، رنگ و فام بیشتری در این زمینه داشته و دارد، بخشی بوده با نام «شهرداری‌ها به روایت اسناد» که نوشته‌های آغازین آن تا یافتن سامانی سخته و بهنجار، راهی دراز را پیموده تا ارزش ماندگاری در تاریخ شهری را به خود بگیرد. این بخش برای آنایی که دل در گرو بازخوانی گذشته‌ها برای هویت شناسی شهرهای ایرانزمین را دارند، از چنان کششی برخوردار شده بود که خوانندگان فرهیخته‌ی این نشریه پیاپی خواهان تدوین این پراکنده نویسی در پیکر یک کتاب بودند.

بخش پیشگفته را که آقای عباس جلالی همکار دیرین ماهنامه می‌نگاشت، در برابر این خواسته‌ی مخاطبان و همکاران سر فرود آورد و کار تدوین کتاب را آغاز نمود. دشواریهای خاص بر سر راه بود که بیش از همه می‌توان از بازنگری نوشتگان، تصحیح نادرستی‌ها، یکسان سازی نامها و تاریخها یاد کرد. از همه مهمتر بخشبندی معقول و کارساز از آنچه که تاکنون نگاشته بودند، بچشم می‌زد. سرانجام پس از دو سال تلاش، ایشان به یاری همکارانشان در انتشارات سرکار خانم گرشاسبی، آقای محمد طولابی و دو تن را متین توانستند کار را سامان دهند تا کتابی ماندگار با نام بازخوانی یک سده اسناد بلدی زاده شود.

ضمن سپاس از آقای جلالی و همکارانشان و همچنین آقای مهندس سعیدی شهردار محترم شهر خشک‌رود (استان مرکزی)، تولد این اثر تاریخی که بخشی از تاریخ شهری معاصر کشور را به شمار می‌رود را به خوانندگان محترم و جامعه مدیریت شهری تبریک عرض می‌نمایم. امیدوارم که با نقد و ارائه نظرات ارزشمند خود، ما را در هر چه بهتر شدن چاپ‌های بعدی این اثر وزین یاری رسانید.

مهران شیراوند

رئیس مرکز مطالعات برنامه‌ریزی
شهری و روستایی
تابستان ۱۳۹۶

پیشگفتار

هنگامی که در آغاز دهه‌ی هشتاد (۱۳۸۰ خورشیدی) به انتشارات آمدم با دو نشریه؛ ماهنامه‌ی شهر/ریه و فرزندش فصلنامه مدیریت شهری سر و کار داشتم. نوشتن برای هر دو، کار روزانه‌ام شده بود، اما این ماهنامه‌ی شهر/ریه بود که مرا به سوی خود می‌کشید، زیرا دومی نشریه‌ای بود با تراز دانشگاهی و با مخاطبانی ویژه، اما نه چندان پر شمار. ماهنامه‌ی شهر/ریه مجله‌ی مادر بود با پیشینه‌ای دور و دراز و پیشگام - بعدها از میکروفیلمهایی که بدست آوردیم دریغ نمی‌کردم که عمری یکصد ساله دارد- با تراز همگانی برای بیش از ۱۱۰۰ شهرداری و شهردار و هزاران کارشناس و شهروند که با میدانکهایی برای طبع آزمایی همراه بود، آنهم در زمینه‌هایی که باشندگان شهری در آن بسر می‌برند و با همه رو به بود آنها را لمس می‌کنند. بخشی از این نشریه برایم کشش بیشتری داشت، بخش اسناد/ شهرداری‌ها به روایت اسناد، گرداننده‌ی این بخش در یک صفحه با شیوه‌ای بسیار خام کار را از پیش می‌برد. به این روش که سند یا اسنادی (بیشتر نامه‌های اداری ماشین شده) را بی‌کم و کاست چاپ می‌کرد و برای توضیح سند به دو یا سه خط بسته می‌نمود که این سند را چه کسی، در چه تاریخی و برای چه کسی فرستاده است. این توضیح همان چیزی بود که سربرگ نامه در خود داشت، پرواضح است که بدون این دو خط هم موضوع گویا بود. یعنی؛ "توضیح واضح است". دونه‌یه کم توان این صفحه مرا سخت آزرده و سرگشته می‌کرد. از خود می‌پرسیدم که برداشت از یک چنین سندی چه خواهد بود و خواننده از آن چه خواهد فهمید؟ از آنجا که پسزمینه‌ی سند هیچ روشن نبود، نمی‌شد فهمید که در کدامین بازه از تاریخ این سرزمین صادر شده و چه نیازی آن را پدید آورده است؟ به همین انگیزه بر آن شدم تا بخشی از روشنگرانه‌ای از پسزمینه‌ی سند و رخدادهای همروگار با آن را بیاورم تا مگر این اسناد رمزگشایی شوند. اندر روی دیگر برای این کار آن بود که همواره باور داشته و دارم که "گذشته چراغ راه آینده" است. از این رو دست به کار آمدم و در شماره‌ی ۵۲ ماهنامه، نخستین سند را پردازش کردم.

روشن بود که پای نهادن در این پهنه بسیار دشوار است. به جستجوهای نیاز داشت که گاه با در بسته هم رو به رو می‌شدم. از موانع دیگر فضای محدود برای این کار بود که می‌بایستی در دو یا سه صفحه کار را به پایان می‌بردم. به هر روی از شهریور ۱۳۸۲ چاپ این رشته مقاله‌ها آغاز گردید. خوشبختانه استقبال چندان بود که پس از ۳۰ شماره، پیشنهاد داده شد تا آن را به کتابی بدل کنم! تا شماره‌ی ۱۲۰ مهرماه ۱۳۹۳ یعنی در یک بازه‌ی زمانی یازده ساله، مقاومت کردم تا شمار اسناد بیشتر شده، به اندازه‌ای برسد که بتوان آن را در چارچوب کتابی گنجاند. در شماره‌ی یکصد و بیستم دریافتیم که زمان برای گردآوری ترتیبی و بازنگاری فرا رسیده است.

و اینک آنچه بی‌گمان برای خوانندگان کتاب پرسش آفرین خواهد بود، ناهمسانی در شمار اسناد در هر زمینه است. باید یادآور شوم که این اسناد و گزیدن آنها چیزی دلخواسته نبوده است، زیرا ماهنامه دارای محوری است که تحریریه‌ی مجله از همان آغاز زادنشر مجله‌ی شهر/ریه، آن را مشخص می‌کرد و هنوز نیز به همان شیوه کار پیش می‌رود. اسناد نیز همواره پیرو محور ماهنامه بوده و این کار برای هرچه متمرکزتر شدن و پربارتر شدن مجله انجام می‌شد. برای همین نیز در برخی از زمینه‌ها شمار اسناد بیش از دیگران است. مانند زمینه‌ی "ترابری" و

یا "پیشینگی" که این دومی در پرتو برگزاری جشنواره‌ی یکصدمین سال پیدایش شهرداری (بلدیه) در ایران به تاریخچه‌ی بلدیه‌ها و شهرداری‌ها پرداخته بودم.

به هر روی این اسناد راهگشایی برای هر شهر و هویت آن شمرده می‌شود که می‌تواند تارهای ناپیدا و محکمی از پیله‌ی تنیده و خاموش گذشته‌ی شهرها، باشندگان، شهرداران و شهرداری را تا به امروز، در پی خود بگشاید تا همگان دریابند، چرا جامعه‌های شهری ما اکنون در این جایگاه ایستاده‌اند و دشواری‌های پرشمار و گره‌های کور امروزین، ریشه در کدامین سال و رخداد دارند و چرا اینهمه آسیب بر پیکر شهرها نشسته، بی‌آنکه هیچ کاربدست/مدیری را در شهرها بتوان یافت که دستی در این داغ خوردگی داشته باشد.

ریشه‌یابی این آسیب‌ها به روشنی نشان می‌دهد که نانویسای موروثی شهرداران و شهروندان و در پی آن بی‌خبری از گذشتگان، کارها و تجربه‌های آنان، سازوکار اینهمه آسیب بوده است. امروز دریافته‌ایم که پیشینیان ما رفته‌اند و تاریخ، رخدادهای آزموده‌های شهری آن روزگار را به زیر خاک برده‌اند. تنها ابزار کندوکاو آن روزگاران که از ایشان بجا مانده، اسنادی هستند که می‌باید رمزگشایی شده و بر جورچین بسیار پراکنده و تهی مانده‌ی تاریخ گذشته‌ی شهرها بنشینند و پهره و هویت گذشته را باز نمایند. برای این رمزگشایی، آگاهی از تاریخ بی‌نقاب یکصد و اندی سال، یک ضرورت است. سرچه منابع بیشتر و مطالب ریزتری درباره‌ی بازه‌ی زمانی سند در دست باشد، کار روشن‌تر و سخته‌تر از آب در خواهد آمد.

آنچه در این بازنگاری بیشتر رخ می‌نمورد، ناهمسانی و پراکندگی موضوعی اسناد بررسی شده بود که می‌باید سامان می‌یافت تا خواننده بر چیدمان و ساختار معنادار حرکت کند. برای این کار نگاشته‌های اسناد در ماهنامه را در ۲۵ رده دسته‌بندی نمودم تا نواختن سلفی بدانها داده باشم. برای هریک از بخشها نامی دادم و پیشدرآمدی نوشتم که از بخش نخست "یک سده پیشینگی" آغاز می‌گردد و به بخش پایانی "گردشگری و جهانگردان" انجام می‌یابد.

از رخساره‌های آشکار در این کتاب فزونی و پیشینگی اسناد بلدیه تهران بر دیگر شهرهاست که از دید من و در برخورد با منابع و اسناد در سه چیز می‌توان آن را یافت:

- نخست آنکه بلدیه‌ها در شهرهای کوچک آن روزگار سامانه‌ای بسیار ساده و کوچک داشتند و کار از رفت و روب یکی دو خیابان اصلی فراتر نمی‌رفت. یک چنین ساختار ساده‌ای به رغم دیرینه‌تری نوپا و آمرانه‌ی روزگار پهلوی اول (پاد ۱۳۰۰-۱۳۲۰)، نیازی به سند و مدرک نداشت و اگر هم چیزی نگاشته شده بود گذشت زمان آنها را معدوم و نابود ساخته است. بلدیه در شهرهای کوچکی چون سنگر [نزدیک رشت] چنانچه می‌توانست برای آفرینش هویتی دست به کار فرهنگی و نگهداری از اسناد و احیاناً عکس و نقشه از شهر بزند.

- دوم رخدادی که در سالهای دهه ۱۳۵۰ خورشیدی و آغاز دهه ۱۳۶۰ رویداد. پالایشی ناخواسته و به رغم آن، فرصت‌طلبی‌های فراوان در از میان بردن و امحای اسناد و شواهد بود. در این رخداد بسیاری از شهرداری‌ها از دیدگاه نگهداشت همه آنچه سند نام می‌گرفت - نامه، عکس، نقشه - برای همیشه با گذشته خود گسسته شدند.

- سوم و هولناک‌تر از آن دو، آتش‌افکنی در میان اسناد نیم سده پیشینه‌ی شهرداری‌ها بود. که خواه یا ناخواه هویت گذشته‌ی این شهرها را سوخت و خاکستر کرد. شهرداری‌هایی چند، چنین ابرتر شدند، شهرهایی مانند بهشهر، بندر گز و کاشان که بیگمان بازهم نمونه‌های دیگری یافت خواهد شد. این رخداد شوم خوشبختانه در کلانشهرها کمتر رخ داد که تهران در میان آنها یگانه بود و پایتخت ایرانزمین از آن گسست ناخجسته و نامردمانه رهید و اسناد بر جای ماندند. در پایان می‌باید گفت که اگر امکان، توان و زمان بسنده می‌بود، شاید می‌شد کفهی ترازوی اسناد را به سود دستکم کلانشهرهایی چون تبریز، اصفهان، قزوین، ارومیه، مشهد و رشت بالا برد و با کاری

میدانی به سراغ شهرهایی مدعی پیشگامی بلدیهداری، چون بندر لنگه، بندر بوشهر و شیراز هم رفت.

انگیزه‌های نخستین در چهره بستن کتاب را بواقع همکارانم در انتشارات به من دادند. تا دست به کار شوم و در پی آن، هم ایشان دست یاری به سویم دراز کردند. چندانکه اگر دلگرمیها، یاریگری و دلسوزیهای راستین آنان نبود، هرگز این کتاب زاده نمی‌شد. این کار در چندین گام انجام یافت:

گام نخست آنکه چون بیشتر اسناد چاپ شده در ماهنامه‌ی شهر/ریها از ۱۴ سال پیش بدینسو نسخه‌های رایانه‌نگاری شده‌شان از میان رفته بود، بناچار بیشتر اسناد بازنگاری شدند. این بخش از کار را خانم زهرا متین به انجام رسانید. همه‌ی پیشدرآمدها و اصلاحات متن و نادرستی‌های رایانه‌نگاری متن را که دقت فراوانی می‌طلبید، همچنین ریزه‌کاریهای فنی را خانم حدیثه گرشاسبی یار کارآزموده و دیرین انتشارات با دقتی خاص از پیش برد و سامان داد. محمد طولابی دیگر همکار دلبسته به تولد این کتاب با تلاشی دوجندان همه عکسها را پی گرفت تا یافته شوند، آنهم با کیفیتی دلخواه برای صفحه‌آرا، حامد یعقوبی، روبش [Scan] نقشه‌ها و اسناد از کارهای دشوار و زمانبری بود که طولابی بر عهده گرفت. درستی این کار مرهون حوصله فراوان اوست. در اینجا می‌باید از این دو یار قدیمی و وفادار انتشارات تشکر کرد، سیاسی بایسته و شایا و این کمترین کار است برای آنان! سیاسی هم می‌باید داشت از دو دیگر به انتشارات که با همه‌ی مشغله‌ها یاریگر ما بودند؛ از خانم ندا قدمی که در کار نمونه‌خوانی یاور ما شد و مدار داری که تصاویری چند را برای کتاب عکاسی نمود. و سرانجام از فرشید قاسملو همکار دیگرمان که همواره مشغول بود، تشکر است.

آنچه در برتریهای کتاب می‌باید گفت، تأسیس دای ساختن نمایه‌ای فراگیر است، کاری دشوار و دقیق که از دیدگاه آزموده‌های من در تدوین هر کتاب ضرورتی پیدا می‌کند. نمایه‌ها در سه بخش کسان، جاینام و کتاب، نوشتگان و قوانین آماده شد که این آخرین برای خوانندگان، بیش از این اثر بسیار کارساز خواهد بود. آشکار است که اگر این کتاب نمایه نمی‌داشت، کتاب داستانی بود که تنها برای دانستن و سرگرمی نگاشته شده است. به باور من نمایه همواره کتاب را در زمینه‌های بالاتر علمی جای می‌دهد و نشان ارزشمندی اثر است. پایش برای نداشتن «بازگشت‌های ارجاعات کور» و خطا نبودن شماره‌ی برگه‌ها در فهرست‌ها و در نمایه دقت‌های خاصی را می‌طلبد که بسیار زمان بر است. درستی در این کارهای به کتاب ارزش پژوهشی می‌دهد. امید آنکه کتاب بازخوانی یک سده اسناد بلدی این جایگاه را به دست آورده باشد.

و در پایان سیاسی فراوان از دکتر مهران شیرواند ریاست مرکز مطالعات بهنام‌ریزی شهری و روستایی که اگر کتابدوستی و دلبستگی‌اش به اسناد و مدارک تاریخی - اجتماعی و پیگیریهای مالی او نبود، کار این کتاب هرگز سامان نمی‌یافت.

عباس جلالی

تابستان ۱۳۹۶